

## СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ У ПЕДАГОГІЧНИХ ВНЗ

**Постановка проблеми.** У проєкті Концепції неперервної екологічної освіти та виховання наголошується, що у зв'язку із загостренням екологічних проблем перед сучасною педагогічною наукою і практикою постали невідкладні завдання щодо забезпечення підготовки молодого покоління, здатного вивести людство зі стану глибокої екологічної кризи, у якій воно опинилося через незнання або ігнорування законів взаємовідносин людини і природи, споживацьке ставлення до неї. Настав час виховувати підростаюче покоління не в традиції якомога більше брати від природи, а в притаманному українському народові гармонійному співіснуванні з природою, раціональному використанні та відтворенні її ресурсів, у психологічній готовності оберігати природні багатства всюди і завжди.

Екологічні проблеми нині мають глобальний і, зрештою, загальнодержавний характер для окремо взятої країни. Необхідність цілеспрямованого та ефективного вирішення екологічних проблем в Україні зумовлена, з одного боку, внутрішніми чинниками. До них слід віднести, насамперед, нераціональне природокористування, надмірне забруднення навколишнього природного середовища, особливо водних, земельних ресурсів та атмосферного повітря, деградацію довкілля загалом, що набрала високих темпів. З іншого боку – зовнішніми чинниками і міжнародними вимогами.

Оскільки стратегічною метою України є розвиток усебічного співробітництва із Західно- та Центральноевропейськими державами з тим, щоб у перспективі вона могла стати повноправним членом Європейського Союзу, то потрібно, щоб країна відповідала європейським стандартам і вимогам як у політичному, соціально-економічному, так і в екологічному відношеннях. На сучасному етапі екологічний чинник стає дедалі актуальнішим і одним із пріоритетів у міжнародних відносинах, економічному та науково-технічному співробітництві практично всіх держав світу.

В умовах інтернаціоналізації господарсько-економічних зв'язків слід діяти екологічно грамотно і виважено, щоб Україна не перетворилася на специфічну екологічну колонію. Україна має рухатися шляхом гармонізації національного природоохоронного законодавства, вимог і стандартів екологічної безпеки господарської діяльності та їхньої всебічної адаптації до західноєвропейського екологічного простору. Поряд із цим екологічний стан навколишнього природного середовища, рівень і характер природокористування та природоохоронних заходів, екологічність застосовуваних технологій тощо також мають максимальною мірою відповідати західноєвропейським стандартам і нормативам.

Нині проблема взаємодії людини і природи, а також впливу людської спільноти на навколишнє середовище загострилась і набула глобального масштабу. Розв'язання найважливіших проблем сучасності неможливе без розвитку екологічної освіти та виховання. Розширення зон екологічних нещасть і реальність всесвітньої екологічної катастрофи, яка наближається, висувають на порядок денний проблему невідкладної і життєво необхідної екологізації системи освіти [3, с. 103].

**Аналіз попередніх досліджень** показав, що переважна їх більшість присвячена проблемам екологічної освіти та вихованню, стосується загальноосвітньої школи. У них розглядаються такі питання:

– екологічне виховання в дошкільних навчальних закладах, початковій і середній школі (О. Біда, О. Грошовенко, С. Курдидик, О. Лазебна, Н. Лисенко, З. Плохій, Л. Різник, Г. Тарасенко ін.);

- сутність принципів екологічної освіти в школах, позашкільних закладах і ВНЗ (І. Костицька, Н. Левчук, Т. Нінова, Г. Пустовіт, Н. Пустовіт та ін.);
- екологічна культура школярів і студентів ВНЗ (Н. Єфіменко, Л. Курняк, С. Лебідь, Л. Лук'янова, О. Мамешина, Л. Шаповал, С. Шмалей та ін.);
- формування екологічної свідомості вчителя та його екологічної культури (Є. Артамонова, І. Белая, Т. Вайда, С. Глазачев, Н. Казанішена, О. Мананкова, М. Хроленко та ін.);
- екологізація змісту фахових дисциплін (Г. Білецька, А. Коломієць, О. Плахотник, С. Совгіра та ін.).

Концептуальні засади формування екологічного світогляду майбутніх учителів обґрунтовано в докторській дисертації С. Совгіри «Теоретико-методичні основи формування екологічного світогляду майбутніх учителів у вищих педагогічних навчальних закладах». Значно менше досліджена проблема підготовки вчителів до екологічного виховання учнів.

Екологічна освіта в системі підготовки вчителя тривалий час мала емпіричний характер. Підготовка студентів педагогічних ВНЗ до екологічної освіти та виховання школярів здійснювалася на рівні природоохоронної освіти в процесі читання курсів за вибором і спецпрактикумів. Нині екологічна освіта визнається як обов'язковий компонент підготовки вчителя. Професійно-педагогічна спрямованість екологічної освіти майбутнього вчителя є складною і багатоплановою сукупністю методологічних, дидактичних, методичних, організаційних чинників впливу на студентів із метою формування в них професійної готовності до здійснення екологічної освіти та виховання в школі.

Проблеми екологічної підготовки вчителя досліджені в багатьох дисертаціях (В. Бобрицька, О. Головка, Т. Корнер, І. Костицька, Л. Панфілова та ін.). Особливості підготовки вчителів до екологічного виховання учнів частково розкриті в дисертаціях: «Вдосконалення підготовки майбутніх учителів початкових класів до здійснення екологічного виховання молодших школярів» (О. Дорошко, 1987 р.), «Підготовка майбутніх вчителів до екологічного виховання старшокласників (на матеріалах роботи педвузів Болгарії)» (М. Бойчева, 1994 р.), «Підготовка майбутнього учителя хімії до екологічної освіти і виховання учнів» (Т. Нінова, 2002 р.), «Підготовка майбутніх учителів біології до формування екологічної культури старшокласників» (О. Чернікова, 2004 р.), «Підготовка майбутнього вчителя фізики до екологічного виховання школярів засобами міжпредметної позакласної діяльності» (С. Шанін, 2010 р.).

Проте в умовах поглиблення екологічної кризи методична підготовка студентів педагогічних ВНЗ до екологічного виховання школярів вимагає подальшого вдосконалення.

**Мета статті** – розглянути основні питання екологічної підготовки студентів педагогічних ВНЗ, які дають можливість визначити напрями науково-теоретичного і практичного вирішення вказаної проблеми.

**Виклад основного матеріалу.** Для вирішення згаданих проблем необхідна широкомасштабна екологічна підготовка усіх верств населення, під якою розуміємо психолого-педагогічний процес впливу на людину, метою якого є формування теоретичного рівня екологічної свідомості, що в систематизованому вигляді відображає різноманітні сторони єдності світу, закономірності діалектичної єдності суспільства та природи, певних знань і практичних навичок раціонального природокористування.

Головним завданням педагогів університету як вищого навчально-виховного закладу є створення в студентських колективах атмосфери взаємоповаги, довіри, гуманності. Американські вчені, вивчаючи складові успіху ефективних шкіл, дійшли висновку, що джерелом розходжень в успішності учнів є відмінність емоційного клімату шкіл, їхньої культури, у «якості» соціальних систем. Якісні особливості навчально-виховного процесу визначаються середовищем навчального закладу. Це поняття багатогранне. Воно охоплює

атмосферу в педагогічному колективі, тип відносин у студентському колективі, характер педагогічної взаємодії.

Особистість викладача відіграє важливу роль у справі виховання і навчання. Від того, який стиль взаємин зі студентами він обирає, якими особистісними якостями володіє, наскільки професійно компетентний, залежить ставлення студентів до навчання, до вищого навчального закладу в цілому. На думку Г. Грибанової, важливою умовою розвитку в навчальному закладі творчого початку, а також його демократизації є формування в кожного педагога установки на емоційну самовіддачу. Емоційний фактор необхідний для виховання позитивного ставлення людини до навчання. Не припустиме навчання з примусу, авторитарний стиль керівництва з боку педагога, тому що в студентів виникають такі негативні реакції, як страх перед викладачем, страх одержати негативну оцінку, втрата інтересу до всього, що пов'язано з навчальною діяльністю.

Справжнє навчання ґрунтується на співпаданні студентської волі і викладацької. Від педагога залежить: стане для студента заняття лише процесом передачі знань чи потребою розуму, душі, радістю людського спілкування. У. Глассер, досліджуючи взаємозв'язок між задоволенням психологічних потреб людини в умовах навчального середовища й ефективністю роботи навчального закладу, дійшов висновку, що перше визначає друге. Більшість студентів не докладають зусиль для того, щоб справді вчитися, через неготовність ВНЗ іти назустріч задоволенню їхніх психоемоційних потреб. Наявні проблеми можна розв'язати тільки в умовах особистісно орієнтованого навчання і виховання, що є основою створення гуманістичних закладів освіти. На думку А. Маслоу, гуманістичний навчальний заклад створює умови для самопізнання і підтримки унікального розвитку кожного відповідно до його природи. Вирішальною умовою для здорового, багатогранного формування особистості є обстановка повної та постійної захищеності, коли негативні внутрішні емоційні стани зведені до мінімуму. Якщо соціальне середовище створюють люди (батьки, учителі, однокласники, викладачі, одногрупники та ін.), то не можна розглядати проблему екології соціального середовища поза зв'язком з екологією внутрішнього світу людини.

Екологія внутрішнього світу людини пов'язана з вихованням високоморальної особистості, екологічної свідомості, екологічної культури, екологічного мислення. Екологічну свідомість можна визначити як сукупність знань, уявлень людини про його взаємини, взаємозв'язки, взаємозалежності, взаємодії зі світом природи. На цій основі формується відповідне позитивне ставлення до природи, а також усвідомлення людиною себе як її частини. Б. Лихачов виокремив найважливіші функції екологічної свідомості: просвітню, розвивальну, виховну, організуючу, прогностичну. Ефективна реалізація в навчально-виховному процесі функцій екологічної свідомості веде до формування в людини екологічної культури, що включає екологічні знання, зацікавленість у природоохоронній діяльності, компетентне її здійснення, багатство морально-естетичних почуттів, емоцій, переживань [2, с. 91].

Формування екологічної свідомості – тривалий і поступовий процес, що включає у себе добре організовану систему поетапно проведених заходів для засвоєння екологічних знань і виховання екологічно правильної поведінки. Провідними елементами формування екологічної свідомості є такі: знання (засвоєння основних наукових понять про природу, екологічні проблеми); усвідомлення (виховання свідомого ставлення до довкілля); ставлення (розуміння природи як унікальної цінності і джерела матеріальних і духовних сил людини); навички (здатність практичного засвоєння довкілля і його охорони); діяльність (участь у вирішенні екологічних проблем). Екологічну свідомість можна успішно формувати на основі ідеальної динамічної моделі майбутнього типу відносин суспільства і природи, окремої людини і природи. Оскільки будь-який вид мислення ґрунтується на інформації, то екологічна основа інформації формує екологічне мислення.

Важливим завданням вищого навчального закладу є ефективна організація екологічного виховання й освіти. Необхідно навчити студентів розуміти цілісність

природи Землі, єдність її процесів, зв'язок людини з природою. Будь-яку діяльність людини, її поведінку стосовно природи слід погоджувати з її законами. Тут розвивається почуття причетності до природи, відчуття її натхненності, що не дозволить людині ставитися до неї недбало.

Людина має відчуття на собі, що спілкування з природою підвищує настрій, лікує, знімає втому, перенапруження. Окрім того, почуття цінності довкілля збагачує духовний світ людини. Отже, природа є необхідною, але не достатньою умовою формування гармонійно розвиненої особистості, а також джерелом здоров'я, творчості людей.

Відомо, що виховні й освітні процеси тісно взаємопов'язані, взаємозалежні, відбуватися окремо не можуть. З огляду на це, до змісту навчання з різних предметів університетського курсу логічно включити екологічні знання. У такий спосіб буде вирішено два завдання – «озброєння» студентів знаннями в галузі екології і формування екологічної культури.

Предмети як природничо-наукового, так і гуманітарного циклу мають бути екологічно орієнтовані. Під час їх вивчення вибирають для розгляду ті питання екології, що відповідають змісту певного навчального предмета. У курсі біології розглядають взаємозв'язок людини і біосфери, стан і охорону окремих природних ресурсів (рослинного і тваринного світу), взаємодію між живими організмами і середовищем їх життя. Вивчення географії дасть можливість зрозуміти глобальні екологічні проблеми, ознайомить з проблемами використання природних багатств і їх охорони. Вивчити методи боротьби із забрудненням довкілля дасть можливість хімія. Фізичні знання допоможуть розібратися в тому, які новітні технології сучасного виробництва нешкідливі, а які завдають непоправної шкоди природі, чого не можна допустити. Суспільствознавство розкриє закономірності взаємодії суспільства і природи (соціальна екологія), а також допоможе поглибити юридичні та морально-етичні поняття про особисту цивільну відповідальність кожної людини за долю природного середовища [2, с. 91].

Крім того, нові вимоги суспільства до освіти, необхідність підготовки екологічно грамотного молодого покоління, здатного здійснювати екологоцентричний підхід у взаємодії з природними об'єктами, породили низку серйозних *суперечностей*:

а) між вимогами сучасного суспільства до рівня екологічних знань і рівнем навчання та виховання молодого покоління у ВНЗ;

б) між традиційною практикою підготовки вчителя і потребою сучасного суспільства у фахівцях, які поєднують ґрунтовні професійні знання з різносторонньою екологічною підготовкою;

в) між об'єктивною потребою екологізації освіти і відсутністю організаційно-методичної системи її практичної реалізації;

г) між значною кількістю екологічно зумовлених соціально-педагогічних проблем сучасного суспільства і недостатньою підготовкою вчителів до реалізації еколого-виховних аспектів у роботі з учнями.

Науковість змісту екологічної освіти і виховання пов'язана із сучасним розвитком різних галузей наук. На сучасному етапі розвитку науки особливо важливо відібрати такі знання, які є основними в екологічній і фаховій підготовці майбутнього учителя. Необхідно навчити його орієнтуватися в великому потоці наукової інформації і на базі цього, в майбутньому, відбирати зміст і методи організації навчання відповідно до рівня психолого-фізіологічного розвитку дітей.

Не менш важливим у екологічній підготовці майбутнього вчителя є розвиток навичок інтелектуальної і практичної діяльності педагога. Тобто включення їх в активну і творчу роботу з опрацювання одержаної інформації на різних рівнях її використання (репродуктивному, продуктивному, продуктивно-творчому) і для розв'язування різноманітних пізнавальних і практичних завдань. Практична спрямованість пізнання є могутнім засобом перетворення знань у переконання, а тому і джерелом розвитку ноосферного світогляду. Це визначається самомотивованістю та усвідомленням навчання,

яке орієнтує вчителя в майбутньому на роботу з організації екологічної діяльності на різних рівнях пізнання. Основою для цього є усвідомлені і засвоєні майбутнім учителем зв'язки між предметами (інтеграція знань), що формуються на базі фундаментальних філософських, природничих, психолого-педагогічних та інших наукових знань та життєвому досвіді вчителя.

Для розуміння функціонування екологічних систем і складності взаємозв'язків у цих системах необхідна інтеграція знань із різних галузей науки. Проте екологічні знання мають і свою специфіку. Феномен екологічного знання виникає як результат зростаючої потреби суспільства змінювати природне середовище з метою збереження та розвитку органічної єдності між суспільством і природою. Основною специфікою екологічних знань є їх нормативний характер, оскільки в рамках екологічної свідомості відбувається не лише відображення взаємовідносин суспільства та навколишнього природного середовища, а й формуються певні норми раціонального природокористування при збереженні основних функціональних характеристик біосфери.

Екологічні знання істотно впливають на світогляд людей, оскільки передбачають пізнання процесів природи в їхній цілісності. Суттєвою рисою екологічних знань є те, що вони відображають не лише наявне, а й показують необхідне, тобто спрямовані в майбутнє, даючи певну орієнтацію діям людей у використанні ресурсів природи для розвитку суспільства. Таким чином вони сприяють формуванню прогностичного аспекту екологічної свідомості, що є надзвичайно важливим у сучасних умовах.

**Висновки.** Екологічні проблеми є міждисциплінарними, мають комплексний характер. Тому в педагогічному ВНЗ має здійснюватися філософська інтеграція різнорідних знань, поглядів на природу, людину та суспільство. Це вимагає певного орієнтування на нові принципи екологічної освіти, зокрема, оцінювання природи з різних позицій: економічних, соціальних, законодавчих, культурно-естетичних. Головним завданням викладачів ВНЗ є навчити студентів мислити такими категоріями, які б допомогли їм усвідомити свою природну сутність, невіддільність від природи, поєднання з нею, а звідси – й уміння застосовувати набуті знання для подальшого їх збереження і розвитку при екологічному вихованні учнів.

## Література:

1. Глухова Г. Г. Аксиологічний підхід до формування екологічної культури студентів вищої технічної школи / Г. Г. Глухова // Педагогічні науки. Збірник наукових праць. – Випуск 45. – Херсон : Видавництво ХДУ, 2007. – С. 203-208.
2. Курлянд З. Н. Педагогіка вищої школи: [ Навч. посіб.] / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмельок. – К. : Знання, 2005. – 399 с.
3. Мананкова О. П. Формування екологічної культури майбутнього педагога / О. П. Мананкова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. – Серія: Педагогіка і психологія, 2006. – №17. – С.103-106.
4. Назарук В. П. Теоретико-методологічні аспекти формування еколого-психологічної компетенції / В. П. Назарук // Актуальні проблеми психології. Екологічна психологія: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України; за ред. С. Д. Максименка– К. : «Логос», 2004. – т. 7, вип. 7. – С. 226-233.

*У статті розглянуто проблеми екологічного виховання студентської молоді у педагогічних ВНЗ та орієнтування на нові принципи екологічної освіти, що є надзвичайно важливим у сучасних умовах.*

**Ключові слова:** екологізація знань, екологічна культура, екологічна свідомість, природне середовище, екологічна освіта та виховання.

*В статье рассмотрены проблемы экологического воспитания студенческой молодежи в педагогических ВУЗах и ориентирования на новые принципы экологического образования, что является важным в современных условиях.*

**Ключевые слова:** экологизация знаний, экологическая культура, экологическая сознательность, естественная среда, экологическое образование и воспитание.

*The article deals with the problem of environmental education of students in pedagogical universities and educational orientation for new principles of environmental education is essential in the modern world.*

**Keywords:** ecology of knowledge, ecology culture, ecology sense, natural environment, ecology education.